

การประเมินผลโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

กรณีศึกษา จังหวัดสระบุรี

Project Evaluation "One Tambon One Product"

Case Study Saraburi Province

บริสุทธิ์ ผ่องบุพกิจ**

Borisut Phongbupakicha

6414830072@rumail.ru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการประเมินผลโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” กรณีศึกษา จังหวัดสระบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือวิจัยคือ การวิจัยด้วยวิธีวิจัยเอกสาร และการวิจัยสนาม โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ประชากรของการวิจัย คือ เจ้าหน้าที่พนักงาน ผู้มีส่วนร่วมในชุมชน และผู้บริโภครวมที่เกี่ยวข้องกับโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” (OTOP) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างเจาะจง เพื่อศึกษากระบวนการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรค และทางการพัฒนากระบวนการดำเนินงานโครงการและทรัพยากรมนุษย์ของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี โดยผลการวิจัย พบว่าในด้านผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ OTOP แม้จะมีเอกลักษณ์และมาตรฐานในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่สามารถรักษาความต่อเนื่องเอาไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังขาดความต่อเนื่องในการผลิต และจัดจำหน่าย ในด้านการตลาด พบว่าการจัดสถานที่จำหน่ายสินค้าใช้งบประมาณลงทุนในค่าก่อสร้างมาก ช่องทางการตลาดมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภค และขาดการสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาความรู้จากผู้มีประสบการณ์ โครงการฯ ขาดการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์กับผลิตภัณฑ์ ด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคลพบว่า การมีส่วนร่วมในการเข้ารับการฝึกอบรมและพัฒนาความรู้ด้านต่าง ๆ ยังคงทำงานเชิงรูปแบบมากกว่าเชิงเนื้อหาการศึกษากระบวนการทำงานของผู้มีส่วนร่วมในชุมชน พบว่ามีการสร้างการมีส่วนร่วมทั้งในระดับเจ้าหน้าที่ ผู้ผลิต/ผู้ประกอบการ และผู้บริโภค แนวทางการพัฒนากระบวนการดำเนินงานโครงการและทรัพยากรมนุษย์ของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี มีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินโครงการให้มีความรู้ ฝึกอบรมผู้ผลิตผู้ประกอบการ และส่งเสริมให้ผู้ผลิต ผู้ประกอบการร่วมกลุ่มอาชีพ

คำสำคัญ: การประเมินผลโครงการ; หนึ่งผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล; จังหวัดสระบุรี

Keyword: Project Evaluation; One Tambon One Product; OTOP; Saraburi Province

* บทความนี้เรียบเรียงมาจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง การประเมินผลโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” กรณีศึกษา จังหวัดสระบุรี

** นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

บทนำ

เมื่อปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ประชาชนทุกระดับประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนระดับรากหญ้า ซึ่งเป็นบุคคลกลุ่มใหญ่ในสังคมไทย ได้ประสบปัญหาความยากจน ในห้วงเวลาที่ประเทศชาติกำลังเผชิญปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ และประชาชนทุกระดับประสบปัญหาต่าง ๆ ปัญหาหนึ่งที่ประชาชนระดับรากหญ้า ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศถูกรุมเร้าคือปัญหาความยากจน รัฐบาลจึงได้ประกาศสงครามกับความยากจนโดยได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาว่าจะจัดให้มีโครงการ OTOP เพื่อให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้าโดยรัฐพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือในด้านความรู้สมัยใหม่ และการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายและอินเทอร์เน็ต เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น สร้างชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างรายได้ด้วยการนำทรัพยากรและภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์และบริการที่มีคุณภาพ มีจุดเด่นและมูลค่าเพิ่ม เป็นที่ต้องการของตลาด ทั้งในและต่างประเทศ และได้กำหนดระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ พ.ศ. 2544 ประกาศ ณ วันที่ 7 กันยายน 2544 ขึ้น โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ หรือเรียกโดยย่อว่า “กอ.นตผ” ซึ่งนายกรัฐมนตรีได้มอบหมายให้รองนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ และให้คณะกรรมการ กอ.นตผ. มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบายยุทธศาสตร์และแผนแม่บทการดำเนินงานโครงการ OTOP กำหนดมาตรฐานและหลักเกณฑ์การคัดเลือกและขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบลรวมทั้งสนับสนุนให้การดำเนินงานเป็นไปตามนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนแม่บท อย่างมีประสิทธิภาพ (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2565)

โครงการ OTOP จึงเป็นนโยบายหลักของรัฐบาลในการเพิ่มอาชีพและรายได้ให้กับชุมชนในระดับรากหญ้า ซึ่งประกอบไปด้วยผู้รับผิดชอบทั้งในส่วนของกระทรวง ทบวง กรม และฝ่ายสนับสนุนที่เป็นภาคเอกชน และถือเป็นรูปแบบของการกระจายรายได้สู่ชุมชนที่ดีที่สุดรูปแบบหนึ่ง ไทยรับแนวคิดการดำเนินโครงการ OTOP มาจากประเทศญี่ปุ่น (Oita International Center: OIC) และนำมาปรับใช้กับประเทศไทย โดยภาครัฐเข้าช่วยเหลือในด้านความรู้สมัยใหม่ การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายและอินเทอร์เน็ต พัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการที่มีคุณภาพ มีจุดเด่นและมูลค่าเพิ่ม เป็นที่ต้องการของตลาด ทั้งในและต่างประเทศ

กอ. นตผ. ได้ริเริ่มโครงการ OTOP Product Champion - OPC เพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ์เพื่อการส่งออก โดยการคัดสรรผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับจังหวัด ภูมิภาค และประเทศ กล่าวคือ 1 ดาว หมายถึง คุณภาพต่ำ, 2 ดาว คุณภาพต่ำแต่สามารถพัฒนาได้, 3 ดาว คุณภาพปานกลางแต่สามารถพัฒนาเพื่อการส่งออกได้, 4 ดาว คุณภาพสูงแต่ยังต้องได้รับการปรับปรุง และ 5 ดาว คุณภาพสูงสามารถส่งออกได้ โดยมีการแบ่งหมวดหมู่ของผลิตภัณฑ์ออกเป็น 6 ประเภท คือ (1) อาหาร (2) เครื่องดื่ม (3) ผ้า เครื่องแต่งกาย (4) เครื่องใช้และเครื่องประดับตกแต่ง (5) ศิลปะประติมากรรมและของที่ระลึก และ (6) สมุนไพรที่ไม่ใช่อาหารและยา

โครงการ OTOP เป็นแนวทางประการหนึ่ง ที่จะสร้างความเจริญแก่ชุมชนให้สามารถยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น โดยการผลิตหรือจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่

มีคุณภาพ มีจุดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของตนเองที่ สอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น สามารถจำหน่ายในตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ ทั้งนี้มีหลักการพื้นฐาน 3 ประการ คือ (1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล (Local Yet Global) (2) พึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ (Self-Reliance-Creativity) และ (3) การสร้างทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development)

ในภาวะที่เศรษฐกิจของประเทศต่างกำลังแข่งขันกันอย่างมากทั้งด้านการค้า การลงทุน และการสื่อสาร ท่ามกลางบรรยากาศของกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าของวิทยาการแขนงต่าง ๆ การพัฒนาเพื่อการส่งออกผลิตภัณฑ์ OTOP นับเป็นกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศอีกทางหนึ่ง ที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยในตลาดโลก ด้วยการอาศัย การพึ่งพาเศรษฐกิจในประเทศและต่างประเทศควบคู่กันด้วย ซึ่งการที่จะพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์ OTOP มีสู่ทางการส่งออกสู่ใจว่าเป็นที่ภาครัฐต้องให้การสนับสนุนและแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง พร้อม กับสร้างจุดแข็งและเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ OTOP เพื่อดึงดูดความสนใจจากตลาดต่างประเทศให้มากขึ้น ซึ่งนอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของการเสริมรายได้ ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างความแข็งแกร่งแก่ ชุมชนระดับฐานรากแล้ว ในระดับมหภาคยังเป็นการเสริมสร้างความแข็งแกร่งต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ให้เติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืนมากขึ้น ดังนั้น การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ OTOP เพื่อการส่งออกจึงเป็นแนวทาง สำคัญที่จะช่วยสนับสนุนภาคการส่งออกของไทยให้ขยายตัวได้อย่างต่อเนื่องควบคู่กับการพัฒนา ขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงเศรษฐกิจทุก ๆ ด้าน เพื่อก้าวให้ทันกับความเคลื่อนไหวในตลาดโลกอันจะ นำไปสู่การสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงแก่ระบบเศรษฐกิจของประเทศต่อไปในภายหน้า

อย่างไรก็ตาม ตลอดระยะเวลา 20 ปี โครงการ OTOP เป็นโครงการที่ได้มีการดำเนินการมาต่อเนื่อง มีการเติบโตของระบบข้อมูล เทคโนโลยี ระบบขนส่งโลจิสติกส์ ฯลฯ ที่พัฒนาไปมากนั้น กลับไม่มีการศึกษา และติดตามโครงการ OTOP เพื่อวางแผนการพัฒนาโครงการ OTOP ให้มีความต่อเนื่อง สอดคล้องกับบริบท ในการพัฒนา ความสนใจ และการบริโภคของตลาด รวมถึงแผนยุทธศาสตร์ชาติในการพัฒนาประเทศ

จากความเป็นมาดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาว่า โครงการ OTOP มีปัจจัยความสำเร็จ และความล้มเหลวในด้านใด เพื่อจะสามารถนำไปเสนอหาแนวทางการแก้ไข ปรับปรุง หรือเสริมจุดแข็งของ โครงการนโยบายดังกล่าว ให้เข้ากับทิศทางการพัฒนาประเทศ และการเติบโตของโลกในยุคปัจจุบัน โดย ผู้วิจัยได้เลือกกรณีศึกษาในพื้นที่จังหวัดสระบุรี เนื่องจากจังหวัดสระบุรีเป็นจังหวัดขนาดกลาง ประกอบด้วย 13 อำเภอ 111 ตำบล 955 หมู่บ้าน (สำนักงานวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ, 30 ธ.ค. 2565) เป็น จังหวัดชุมทางซึ่งเป็นทางผ่านของผู้ที่ต้องการเดินทางไปยังภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อีกทั้ง จังหวัดสระบุรียังมีศูนย์จัดแสดงและจำหน่ายสินค้าของโครงการ OTOP บนถนนพหลโยธินเชื่อมกับทางหลวง หมายเลข 21 (แยกพุดแค) ซึ่งมีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนแนวทาง การดำเนินการมาโดยตลอด นอกจากนี้ ศูนย์จัดแสดงและจำหน่ายสินค้าของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรีได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาลอีกด้วย

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีวิธีการวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยด้วยวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการเก็บข้อมูลจาก ตำรา บทความ ทางวิชาการ วารสาร สิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ รายงานการวิจัยทั้งในและต่างประเทศ

2. การวิจัยสนาม (Field Research) โดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participants Observation)

ในการวิจัยครั้งนี้มีประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

1. ประชากร คือ เจ้าหน้าที่ พนักงาน ผู้มีส่วนร่วมในชุมชน และผู้บริโภคที่เกี่ยวข้องกับโครงการ OTOP จำนวน 639,284 คน (สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง, 2565)

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างเจาะจง (Purposive Sampling) จึงใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ OTOP จำนวน 30 คน โดยพิจารณาจากคุณสมบัติ ดังนี้ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน (พช.) จังหวัดสระบุรีที่ดำเนินการ OTOP จำนวน 5 คน, ผู้มีส่วนร่วมในชุมชนที่ดำเนินการ “โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” จำนวน 10 คน และผู้บริโภคสินค้าและ/หรือบริการจากโครงการ OTOP จำนวน 15 คน โดยมีหลักเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

2.1 เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน (พช.) ต้องเป็นผู้ปฏิบัติงานโครงการ OTOP โดยตรง ไม่น้อยกว่า 5 ปี (ระดับชำนาญการขึ้นไป)

2.2 ผู้มีส่วนร่วมในชุมชน (ผู้ประกอบการ) ต้องเข้าร่วมโครงการ OTOP ไม่น้อยกว่า 5 ปี ต้องเป็นผู้ที่ผ่านการคัดสรรผลิตภัณฑ์ไม่ต่ำกว่าระดับ OTOP 3 ดาวขึ้นไป

2.3 ผู้บริโภคสินค้าและ/หรือบริการ ต้องเคยบริโภคผลิตภัณฑ์จากโครงการ OTOP ไม่น้อยกว่า 5 ปี

การวิจัยครั้งนี้มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview)

2. แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participants Observation)

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยมีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยกรณีศึกษาครั้งนี้ โดยการวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เป็นวิธีการศึกษาค้นคว้าเก็บรวบรวมข้อมูลทั่วไป โดยการรวบรวมเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลที่มีการบันทึกไว้แล้วโดยผู้อื่น ได้แก่

1. หนังสือทั่วไป ได้แก่ ตำรา คู่มือ เอกสารประกอบการบรรยาย รวมถึงเอกสารทางวิชาการ วารสาร สิ่งพิมพ์ เป็นต้น

2. หนังสืออ้างอิง ได้แก่ สารานุกรม พจนานุกรม เป็นต้น

3. งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ เป็นงานที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าในเรื่องนั้น ๆ อย่างละเอียด

4. เอกสารทางราชการ เป็นเอกสารที่ส่วนงานราชการจัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติ

เช่น นโยบาย กฎระเบียบ พระราชบัญญัติ คู่มือปฏิบัติงาน ประกาศ คำสั่ง เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังใช้วิธีการเก็บรวบรวมภาคสนาม ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participants Observation)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยมีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำข้อมูลที่ได้จากกรวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ ตำรา บทความทางวิชาการ วารสาร สิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ รายงานการวิจัยทั้งในและต่างประเทศ และข้อมูลที่ได้จากการวิจัยสนาม (Field Research) ได้แก่ การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participants Observation) มาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วนำมาสรุปอย่างมีระบบ

มีเหตุผลและอิงกรอบแนวทฤษฎี เพื่อนำไปพิจารณาและเสนอแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของโครงการ OTOP

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. การศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ ดังนี้

ด้านผลิตภัณฑ์ โครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี พบว่า ผลิตภัณฑ์ของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี แม้วามีเอกลักษณ์ของตนเอง แต่พบว่า ยังไม่แข็งแกร่งเท่าที่ควร ผู้บริโภคจดจำเอกลักษณ์ได้เพียงบางผลิตภัณฑ์ เช่น กะหรี่ปั๊บน้ำตาล นอกจากนั้น ผลิตภัณฑ์ของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี มีมาตรฐานในระดับหนึ่ง แต่ไม่สามารถรักษามาตรฐานให้ดีขึ้นได้ และผลิตภัณฑ์ของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรียังขาดความต่อเนื่องในการผลิต และจัดจำหน่าย

ด้านการตลาดของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี พบว่า การจัดสถานที่จำหน่ายสินค้าของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี มีพื้นที่ตลาดแน่นอน เป็นหลักแหล่ง และอยู่บนทำเลที่มีศักยภาพ บนถนนทางเชื่อมระหว่างถนนพหลโยธินและถนนทางหลวงหมายเลข 21 (แยกพุดแดง) แต่ช่องทางการตลาดมีจำนวนน้อย อีกทั้งยังขาดการสนับสนุน ส่งเสริมและพัฒนาความรู้จากผู้มีประสบการณ์ และขาดการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์กับผลิตภัณฑ์

ด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี พบว่า การมีส่วนร่วมในการเข้ารับการพัฒนาความรู้ด้านต่าง ๆ ยังขาดความต่อเนื่อง ผู้ผลิต/ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ บางครั้งไม่สามารถเข้าร่วมการพัฒนาได้ และผู้ผลิต/ผู้ประกอบการขาดความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และความรู้เรื่องการตลาด

2. การศึกษากระบวนการการทำงานของผู้มีส่วนร่วมในชุมชนต่อโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี ผลการวิจัย สามารถสรุปได้ ดังนี้

ด้านกระบวนการทำงานของหน่วยงานราชการนั้น มีการศึกษาแนวทางการดำเนินงานโครงการ OTOP และระบบงานของโครงการ OTOP มีการจัดทำระบบฐานข้อมูลทะเบียนผู้ผลิต/ผู้ประกอบการของอำเภอในมิติทั้งด้านคุณภาพและมิติอื่น เพื่อพร้อมในการส่งเสริมสนับสนุนงาน มีการจัดทำแผนพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยผ่านกลไกของอำเภอ มีการบูรณาการทำงาน งบประมาณจากหน่วยงานต่าง ๆ ภาคีการพัฒนา ยกระดับผลิตภัณฑ์ มีการจัดระบบกลไก เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาผลิตภัณฑ์ มีการส่งเสริมสนับสนุนการตลาดเชิงรุก ระบบ Online ช่องทางการสื่อสารที่ทันสมัย มีการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ผลิต/ผู้ประกอบการเข้าถึงแหล่งเงินทุน และมีการติดตาม ประเมินผล ดูจากผลสำเร็จด้านรายได้จากการจำหน่าย จำนวนกลุ่มที่ได้รับการยกระดับกระบวนการทำงานโครงการ OTOP ของผู้ผลิต/ผู้ประกอบการ

ด้านการมีส่วนร่วม ผลการวิจัย พบว่า มีการร่วมจำหน่ายผลิตภัณฑ์ OTOP ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่รัฐจัดให้ มีการร่วมแบ่งปันความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์กับผู้ประกอบการรายใหม่ มีการร่วมเป็นคณะกรรมการเครือข่ายของผู้ผลิต/ผู้ประกอบการระดับอำเภอและระดับจังหวัด และมีการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่หน่วยงานราชการจัดขึ้น

3. การศึกษาแนวทางการพัฒนากระบวนการดำเนินการโครงการและทรัพยากรมนุษย์ของโครงการ OTOP จังหวัดสระบุรี ผลการวิจัย สามารถสรุปได้ ดังนี้

ด้านผลิตภัณฑ์ พบว่า มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาปรับใช้ในการผลิตสินค้าให้มีคุณภาพ มาตรฐานและได้รับการยกระดับสู่สากล มีการสร้างเอกลักษณ์ผลิตภัณฑ์ให้มีความโดดเด่น นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาให้เกิดการยอมรับ มีการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค และมีการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ ยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ด้วยการพัฒนาศักยภาพกลุ่มผลิตภัณฑ์เพิ่มคุณค่า รักษามาตรฐานด้านการตลาด พบว่า มีการเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ มีการอบรมให้ความรู้ จากผู้มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านการตลาด และมีการเพิ่มแหล่งเงินทุนให้ผู้ผลิต/ผู้ประกอบการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่ายขึ้น

ด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคล พบว่า มีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินโครงการให้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการดำเนินโครงการ มีการฝึกอบรมผู้ผลิต ผู้ประกอบการให้มีความสามารถในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐาน คุณภาพให้มีมาตรฐาน และสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการยอมรับสู่สากล และมีการส่งเสริมให้ผู้ผลิต/ผู้ประกอบการร่วมกลุ่มอาชีพ โดยให้นำวัสดุและผลผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่ในท้องถิ่นพื้นที่ของตนเองมาเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้นและแสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชน โดยการแปรรูปต่าง ๆ และทดลองจำหน่ายสินค้าที่ผลิตให้กับผู้บริโภคในพื้นที่ของตนเองและพื้นที่ใกล้เคียงก่อน

การศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี พบว่า ผลิตภัณฑ์ของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรีแม้จะมีเอกลักษณ์และมาตรฐานในระดับหนึ่ง แต่ยังคงขาดความแข็งแกร่งและความหลากหลาย มีเพียงผลิตภัณฑ์เดียวที่มีเอกลักษณ์ คือ กะหรี่ปั๊พ ที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด อย่างไรก็ตาม ยังคงไม่สามารถรักษามาตรฐานให้คงเดิมและพัฒนาให้ดีขึ้นได้และขาดความต่อเนื่องในการผลิต และจัดจำหน่าย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พหล ศักดิ์คะทศน์ และ พุฒิสรรค์ เกรือคำ ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของสินค้า OTOP ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่สำคัญ ได้แก่ การขาดแคลนงบประมาณในการผลิตสินค้า การขาดแคลนบุคลากร ที่เชี่ยวชาญในการผลิตสินค้า การไม่ได้รับความยุติธรรม ในการจำหน่าย เนื่องจากมีการแข่งขันสูงหรือสินค้าถูกลอกเลียนแบบจากพ่อค้าคนกลาง การขาดช่องทางการจำหน่าย การขาดวัตถุดิบหรือวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต สินค้ามีราคาแพงและการผลิตสินค้าบางอย่างผลิตไม่ได้ตามจำนวนที่ลูกค้าต้องการ

ด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ผลิต/ผู้ประกอบการในการเข้ารับการฝึกอบรมและพัฒนาความรู้ด้านต่าง ๆ แม้จะมีการฝึกอบรม แต่ยังคงเป็นการอบรมเชิงรูปแบบ ไม่ได้เน้นเนื้อหาที่มากเพียงพอที่จะยกระดับผู้ผลิตได้ ผู้ผลิต/ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ บางครั้งไม่สามารถเข้าร่วมการพัฒนาได้ ผู้ผลิต/ผู้ประกอบการขาดความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และความรู้เรื่องการตลาดสอดคล้องกับ เดช อุณหะจรรย์รักษ์ (2565 หน้า 14) ที่ว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมิติด้านความรู้ มิติด้านทักษะ และมิติด้านสุขภาพอนามัยมีกระบวนการที่เป็นระบบ หลังจากได้รับการกระตุ้นจากแนวความคิดของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในแง่ของมนุษย์เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ โดยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต้องมี 4 มิติ คือ (1) มิติด้านความรู้ (2) มิติด้านทักษะ (3) มิติด้านสุขภาพอนามัย และ (4) มิติด้านทัศนคติหรือคุณธรรม และสอดคล้องกับการวิจัยของ บุญสม ทรราชศิริพจน์ (2557) ที่ได้ศึกษาการประเมินโครงการ OTOP ด้วยแนวคิด 3P (Public official, Producer, People) ที่ว่า (1) ส่งเสริมนโยบาย OTOP เป็นนโยบายที่มุ่งพัฒนาผลิตภัณฑ์ในเชิงคุณภาพและต่อ ยอดสู่สากล ตามความพร้อมของผู้ผลิต/ผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จในบริบทที่แตกต่างกันตามพื้นที่

(2) นโยบายการสร้างงานให้คนในชุมชนอาจต้องแยกจากการเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น และความคิดเชิงสร้างสรรค์ การให้ความรู้เชิงธุรกิจ สร้างการพึ่งตนเอง การใช้โครงการ OTOP เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการสร้างงานให้คนในชุมชนคงไม่เพียงพอ

ในด้านการศึกษาระบบการการทำงานของผู้มีส่วนร่วมในชุมชนต่อโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรี ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของพหล ศักดิ์ศิษย์ และพุมิสรณ์ เครือคำ ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของสินค้า OTOP ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ากลุ่มผู้ผลิตประสบความสำเร็จ ได้แก่ กลุ่มผู้ผลิตสินค้าควรให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมอบรมด้านการผลิตและพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพตามมาตรฐาน และด้านข้อมูลข่าวสารและการประชาสัมพันธ์ โดยสร้างความร่วมมือกับองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน ซึ่งควรดำเนินการในรูปแบบข้อตกลงหรือความร่วมมืออย่างเป็นทางการ มีการกำหนดระยะเวลาและเป้าหมายที่ชัดเจนจริงจังและมีความต่อเนื่อง และเป็นไปตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของโกวิท พวงงาม (อ้างถึงใน อับดุลคอลีต เจ๊ะแต, 2557 หน้า 18) ได้สรุปขั้นตอนการมีส่วนร่วมว่าควรมี 4 ขั้นตอนดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา ซึ่งบุคคลที่อยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นเท่านั้นที่จะสามารถสะท้อนปัญหาได้อย่างเด่นชัด (2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เนื่องจากการวางแผนดำเนินกิจกรรมเป็นขั้นตอนระดมสมองของบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ได้รู้จักคิด วิเคราะห์ นำข้อมูลที่มีอยู่มาร่วมกันวางแผนและตัดสินใจในกาดำเนินกิจกรรมหรือไม่ดำเนินกิจกรรม (3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน และ (4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล เพื่อให้สามารถควบคุมการดำเนินงานตามแผนกิจกรรมหรือโครงการ โดยในการวิจัยนี้พบว่าโครงการ OTOP ของจังหวัดสระบุรีมีส่วนร่วมร่วมใน (1) ร่วมจำหน่ายผลิตภัณฑ์ OTOP ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่รัฐจัดให้ (2) ร่วมแบ่งปันความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์กับผู้ประกอบการรายใหม่ (3) ร่วมเป็นคณะกรรมการเครือข่ายของผู้ผลิต/ผู้ประกอบการระดับอำเภอและระดับจังหวัด (4) ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่หน่วยงานราชการจัดขึ้น

ในการศึกษาแนวทางการพัฒนากระบวนการการดำเนินโครงการและทรัพยากรมนุษย์ของโครงการ OTOP จังหวัดสระบุรี พบว่า สอดคล้องกับแนวคิดของ บุญสม ธรรมศาสตร์ (2557) ซึ่งได้ศึกษาการประเมินโครงการ OTOP ด้วยแนวคิด 3P (Public official, Producer, People) ในการประเมินความสำเร็จทั้ง 3 กลุ่มพบว่า (1) ควรมีการศึกษาวิจัยรูปแบบการบริหารจัดการในโครงการของรัฐ ที่เป็นรูปแบบการบริหารเชิงบูรณาการ การบริหารแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชนในบริบทความแตกต่างเชิงพื้นที่ (2) ควรศึกษาการบริหารเชิงโครงสร้างในระบบบนสู่ระดับล่างและการบริหารในระดับแนวนอน (Horizontal) สำหรับโครงการภาครัฐ เพื่อบูรณาการในการบริหารเชิงกลยุทธ์ โดยคำนึงถึงบริบทที่แตกต่างกันเชิงพื้นที่ และความแตกต่างทางความต้องการของกลุ่มผู้ได้รับประโยชน์ซึ่งมีต้นทุนที่แตกต่างกัน เพื่อประสิทธิภาพของการแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติ

ในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พบว่า จังหวัดสระบุรีมีการพัฒนาผู้เกี่ยวข้องใน 2 ระดับ ได้แก่ ระดับเจ้าหน้าที่/ผู้ปฏิบัติงานโครงการ OTOP และระดับประชาชน กลุ่มอาชีพที่เข้าร่วมโครงการ OTOP โดยเน้นการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบความคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเชื่อว่าหากประชาชนมีความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน ก็จะใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ โดยการผลิตสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และจากผลผลิตทางการเกษตรในพื้นที่และในครัวเรือน เมื่อประชาชนสามารถหารายได้เพิ่มเติมจากการจำหน่ายสินค้า OTOP แล้ว ก็จะเก็บออมเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้

1.1 จังหวัดควรดำเนินการโครงการ OTOP โดยเน้นเนื้อหาการพัฒนามากกว่าการดำเนินโครงการฯ ซึ่งรูปแบบ ตัวอย่างเช่น แม้จะมีการจัดการการฝึกอบรมผู้ผลิต/ผู้ประกอบการอยู่เสมอและมีจำนวนครั้งในการอบรมมาก แต่ไม่สามารถขับเคลื่อนหรือต่อยอดให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

1.2 การจัดสรรงบประมาณของโครงการนี้ ประกอบไปด้วย งบด้านการฝึกอบรม งบด้านวัสดุที่เป็นวัตถุดิบและบรรจุภัณฑ์ และงบด้านที่ดินและสิ่งก่อสร้างเพื่อสร้างตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ แต่ขาดการวิเคราะห์ต้นทุน - ผลประโยชน์ (Cost – Benefit Analysis) งบประมาณที่ทุ่มเทไปจึงไม่เกิดความคุ้มค่ากับผลงานที่ได้รับ การพัฒนาขาดความยั่งยืน กลุ่มผู้ผลิต/ผู้ประกอบการที่จัดตั้งขึ้นขาดความต่อเนื่อง และต้องมีการสร้างกลุ่มใหม่อยู่เสมอ ในการจัดสรรงบประมาณ ทางราชการจึงควรคำนึงถึงความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจด้วย ไม่จำเป็นต้องก่อสร้างสิ่งก่อสร้างที่ใช้งบประมาณมาก การจัดตลาดอาจจัดในรูปแบบตลาดนัดก็ได้

1.3 ประชาชนผู้เข้าร่วมโครงการฯ ล้วนเป็นผู้สูงอายุ ขาด “ความอยากพัฒนา” ขาดผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ทำให้การพัฒนาโครงการฯ ทำได้ยากลำบาก และไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการฯ อย่างยั่งยืนได้ ทางราชการต้องคอยกระตุ้นและอัดฉีดงบประมาณอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ประชาชนผู้มีส่วนร่วมจึงควรปรับทัศนคติในการเข้าร่วมโครงการฯ ไม่ใช่เป็นผู้รับฝ่ายเดียว หากแต่จะต้องช่วยกันทุ่มเทความเหนื่อยยาก เพื่อการประกอบอาชีพของตน ประชาชนต้องเป็นมืออาชีพ ไม่รอรับความช่วยเหลือจากภาครัฐอย่างเดียว

1.4 ปรัชญาการทำงานของทางราชการเป็นแบบการพัฒนาที่หยุดนิ่ง ไม่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการแข่งขันที่เปลี่ยนแปลงไป ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จึงยังคงมีมาตรฐานในระยะเวลาหนึ่ง มีความน่าเชื่อถือในระยะเวลาหนึ่ง ผู้บริโภคก็เสื่อมความนิยม อันเนื่องมาจากการไม่สามารถปรับตัวให้แข่งขันได้ในตลาดและพฤติกรรมผู้บริโภค ตลอดจนคู่แข่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา รัฐและผู้ผลิต/ผู้ประกอบการควรยอมรับบทบาทของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium Enterprise: SME) ให้เป็นคนกลางในระบบการตลาด กลุ่มผู้ผลิตเชี่ยวชาญการผลิต เนื่องจากเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่อาจไม่เชี่ยวชาญการตลาดเท่ากับ SME และ SME นอกจากจะช่วยสนับสนุนด้านการตลาดแล้ว ยังจะมีบทบาทในการคัดกรองผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานอย่างต่อเนื่องและสามารถปรับตัวให้แข่งขันได้ในระบบตลาดและพฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 หัวข้อการวิจัย เรื่อง โครงการ OTOP เป็นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ผลิตภัณฑ์และการตลาดที่มีศักยภาพ ดังนั้น ในการวิจัยจะต้องมีความทันสมัย มีการเก็บข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน และข้อเสนอแนะต่าง ๆ มีกรอบเวลาที่ใช้ได้ในระยะเวลาหนึ่ง เนื่องจากผลิตภัณฑ์และตลาดมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

2.2 การวัดระดับการมีส่วนร่วมกระทำได้ยาก มีข้อจำกัดในการวัดค่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงอายุของประชาชน ดังนั้น การประเมินผลการมีส่วนร่วมควรเป็นการประเมินผลเชิงคุณภาพมากกว่าเชิงปริมาณ

2.3 หัวข้อการวิจัยนี้มีความสำคัญหากงานวิจัยได้มีข้อเสนอแนะที่เป็นปัจจุบันในขณะนั้น เพื่อเสนอทางออกให้แก่การดำเนินการนโยบายและการบริหารโครงการฯ เนื่องจากเป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยตรง อีกทั้ง ยังเป็นโครงการที่จะอนุรักษ์และต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นคุณค่า (Value) ที่หาค่ามิได้

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.(2565). ค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2566 จาก <https://www.cdd.go.th/our-services/otop-one-tambon-one-product>
- เดช อุณหะจิริงรักษ์. (2563). *เอกสารประกอบการบรรยายกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร : โครงการรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต , มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุญสม หรรษาศิริพจน์. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย ปีที่ 6, ฉบับที่ 3 (ก.ย.-ธ.ค. 2557)*. ค้นเมื่อ 31 มกราคม 2566, จาก https://opac02.stou.ac.th/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=38413&query_desc=an%3A%2232890%22
- สำนักงานวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ. *สระบุรี ประวัติ สภาพทั่วไป*. ค้นเมื่อ 30 ธันวาคม 2565, จาก <http://library.tru.ac.th/aritc-tru/index.php/inlocal/insara-2/sarahist-2.html>
- สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง, กระทรวงมหาดไทย. (2565). *สถิติประชากรทางการทะเบียนราษฎร (รายเดือน)*. ค้นเมื่อ 6 ตุลาคม 2565, จาก <https://stat.bora.dopa.go.th/stat/statnew/statMONTH/statmonth/#/displayData>
- อับดุลคอเล็ค เจะแต, (2557). *กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนบ้านเกาะสวาด ตำบลไพรวัน อำเภอดงไจ้ จังหวัดนราธิวาส*. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง